

КАПЛІЙ

Олена Володимирівна

ПОСИЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЖУРНАЛІСТІВ У СВІТЛІ АДАПТАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ ЗМІ ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ

Складність, неоднозначність, нормативна невизначеність та пробільність правового регулювання діяльності ЗМІ свідчить про необхідність дослідження та розробки відповідних пропозицій щодо вдосконалення галузевого законодавства в цій сфері. Тому, на часі актуальним є внесення змін до законодавства в частині врегулювання відносин, які виникають у процесі забезпечення свободи думки і слова, вільного вираження своїх поглядів і переконань, та встановлення гарантій їх незалежності.

Події листопада 2013 – лютого 2014 рр., нинішня ситуація на Сході країни засвідчують про незадовільний стан правового забезпечення захисту свободи слова та діяльності ЗМІ. Непоодинокими є випадки перешкоджання професійній діяльності журналістів, пошкодження їх майна, погроз, викрадень та фізичної розправи над ними. Тому, нагальним стало встановлення на законодавчому рівні додаткових гарантій безпеки законної професійної діяльності журналістів, зокрема, і в частині посилення кримінальної відповідальності за вчинення злочинів проти професійної діяльності журналістів. В зв'язку з цим, у 2015 р. реформа медіасфери не просто зрушила з місця, а й продовжує набирати обертів. Тому, в 2016 р. одним із основних викликів стане втілення прийнятих медіареформ у життя.

Право на свободу слова в радянському суспільстві було підвладне комуністичній ідеології, що панувала в суспільстві. Журналістика того часу спиралась у своїй діяльності на партійні постанови та вказівки, а не на правові документи. Тому й встановлення кримінальної відповідальності за порушення зазначених прав було неможливим. Із набуттям незалежності, Україна гарантувала право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Тому, прийняття нового Кримінального кодексу України (далі – КК України) у 2001 р. означувало зміну в підходах кримінально-правового забезпечення охорони свободи слова та професійної діяльності журналістів. Вперше було введено в дію норму про відповідальність за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів (ст. 171 КК України). Встановлення у ст. 171 КК України кримінальної відповідальності за перешкоджання роботи

журналіста стало важливою формою державного захисту представників ЗМІ від протиправних дій з боку окремої кримінально активної частини населення.

На жаль, на сьогодні, перешкоджання професійній діяльності журналістів і працівників ЗМІ залишається однією з головних перешкод для свободи ЗМІ та вільної роботи журналістів. Попри криміналізацію таких діянь, правоохоронні органи в Україні рідко застосовують відповідні положення КК України, кількість кримінальних проваджень є низькою порівняно з кількістю випадків перешкоджання, застосовуються неадекватні міри покарання, які не забезпечують попередження нових порушень [9, с. 15]. Професія журналіста в Україні за останнє десятиріччя стала однією із найнебезпечніших, так за 2014 р. Інститут масової інформації (далі – ІМІ) зафіксував 7 випадків убивств журналістів, 286 випадків побиття та нападів на журналістів, 148 випадки перешкоджання законній професійній діяльності журналістів та 138 випадків цензури [2], тоді як обліковано кримінальних правопорушень за вказаний період лише 74 (а направлено до суду з обвинувальним вироком лише 7) [5]. В 2015 р. ІМІ зафіксував 2 випадки убивства журналістів, 58 випадків побиття та нападів на журналістів, 105 випадків перешкоджання законній професійній діяльності журналістів та 12 випадків цензури [3], тоді як обліковано кримінальних правопорушень за вказаний період лише 64 (а направлено до суду з обвинувальним вироком лише 5, тобто ще менше, ніж у попередньому році) [6]. З початку 2016 р. по березень 2016 р. ІМІ зафіксував вже 17 випадків перешкоджання, 7 випадків побиття і нападів на журналістів та 2 випадки цензури [1]. Отже, дані ІМІ свідчать про стійкі негативні тенденції у зазначеній сфері, перешкоджання законній професійній журналістській діяльності є найрозповсюдженішою формою порушення свободи слова в Україні, далі ідуть побиття, убивства, цензура. В зв'язку з цим, простежується тенденція щодо значних порушень прав журналістів, а питання захисту професійної діяльності журналістів в Україні залишається резонансним і досі.

Головною причиною такого стану справ, на думку членів Комітету з питань свободи слова та інформаційної політики, є незадовільна діяльність органів правопорядку, безкарність за випадки нападів чи інших дій з перешкоджання роботи журналістів та ЗМІ. Водночас окремі недоліки залишаються і в законодавчих положеннях. В зв'язку з цим, для підвищення ефективності розслідування злочинів проти журналістів, членами Комітету пропонується такі злочини віднести до підслідності Державного бюро розслідувань (після початку його роботи), а також розглянути можливість запровадження обов'язкового страхування професійної діяльності журналістів у зоні проведення антитерористичних операцій, бойових дій, надзвичайних ситуацій [9, с. 15].

Задля ліквідації зазначених недоліків у законодавстві 4 лютого 2016 р. Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення захисту професійної діяльності журналістів», яким ст. 171 було викладено в новій редакції та посилено санкції проти тих, хто перешкоджає працівникам ЗМІ, журналістам доносити до громадськості правдиву інформацію.

Якщо проаналізувати зміни, що відбулися, то з диспозиції статті 171 КК України виключено умову умисності, встановлено відповідальність за незаконне вилучення журналістських матеріалів і технічних засобів, якими він користується у зв'язку із своєю професійною діяльністю, незаконну відмову у доступі журналіста до інформації, незаконну заборону висвітлення окремих тем, показу окремих осіб, критики суб'єкта владних повноважень, вплив у будь-якій формі на журналіста з метою перешкодження виконанню ним професійних обов'язків. Вважаємо, що після внесення змін до ст. 171 КК України та виключення умови умисного перешкодження законній професійній діяльності журналістів з диспозиції статті 171 КК України, слід привести у відповідність ст. 24 Закону України «Про інформацію», так як в ній зазначається про виключно умисну форму вини за перешкодження законній професійній діяльності журналістів.

Автори законопроекту, Перший заступник голови Комітету з питань свободи слова та інформаційної політики О. Червакова та Секретар Комітету О. Кондратюк, прокоментували прийняття даного законопроекту та наголосили на тому, що відтепер захист професійної діяльності журналістів значно посилиться. У свою чергу О. Червакова зазначила: «Перешкодженням тепер вважається «вплив у будь-якій формі на журналіста з метою перешкодження виконання ним професійних обов'язків або переслідування журналіста у зв'язку з його законною професійною діяльністю». Це унеможливить маніпуляції в судах, коли судді виносили рішення, що побиття журналіста – це не перешкодження, а «емоційна сварка» [4].

Крім того, цим Законом також посилено відповідальність за порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер (ст. 163 КК України), якщо вони вчиняються стосовно громадських діячів чи журналіста, або вчинені службовою особою, або з використанням спеціальних засобів, призначених для негласного зняття інформації журналіста чи працівника ЗМІ. Тобто встановлено кваліфікований склад злочину за перешкодження професійній діяльності журналіста, якщо воно вчинено службовою особою.

Отже, посилення кримінальної відповідальності стало закономірним кроком у встановленні законодавчих гарантій свободи слова та ді-

яльності ЗМІ. Тим не менше, введення нових норм викликає ще більше запитань у сфері їх реалізації правоохоронними органами, вирішенні проблем сукупності й відмежуванні від суміжних складів злочинів.

Щодо суміжних складів злочинів, то важливою подією стало прийняття 14 травня 2015 р. Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів», яким встановлюються додаткові гарантії безпеки законної професійної діяльності журналістів, зокрема, чинний КК України доповнено низкою спеціальних складів злочинів, передбачивши кримінальну відповідальність за такі злочинні діяння, як: погроза або насильство щодо журналіста (ст. 345¹ КК України); умисне знищення або пошкодження майна журналіста (ст. 347¹ КК України); посягання на життя журналіста (ст. 348¹ КК України); захоплення журналіста як заручника (ст. 349¹ КК України); а також постановленням суддею завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови з метою перешкодження діяльності журналіста (ч. 2 ст. 375 КК України) [8]. Крім того, ст. 345¹ було викладено з приміткою, в якій визначено поняття «професійна діяльність журналіста», дія якої розповсюджується на три нові склади злочину (ст.ст. 345¹, 347¹, 348¹) та ст. 171 КК України. Найважливішим елементом змін до КК України є саме вищезгадана примітка, оскільки саме на визначенні та визнанні журналістського статусу зазвичай і «буксували» кримінальні провадження у випадках перешкодження законній професійній діяльності журналістів.

Під професійною діяльністю журналіста у цих статтях слід розуміти систематичну діяльність особи, пов'язану із збиранням, одержанням, створенням, поширенням, зберіганням або іншим використанням інформації з метою її поширення на невизначене коло осіб через друковані ЗМІ, телерадіоорганізації, інформаційні агентства, мережу Інтернет. Статус журналіста або його належність до ЗМІ підтверджується редакційним або службовим посвідченням чи іншим документом, виданим ЗМІ, його редакцією або професійною чи творчою спільнотою журналістів [8]. Слід зазначити, що надзвичайно велике значення має включення до переліку традиційних ЗМІ також Інтернет-ЗМІ. Так як кримінально-правовий захист свободи слова не повинен обмежуватись сферою друкованих ЗМІ, телебаченням та радіомовленням, але й стосуватись журналістів Інтернет-ЗМІ.

Крім того, 23 лютого 2016 року своїм Указом № 61/2016 Президент України затвердив «Положення про Раду з питань захисту професійної діяльності журналістів та свободи слова», створивши Раду як консультативно-дорадчий орган при Президентові України, основним завданням якої є моніторинг стану забезпечення захисту професійної діяльності журналістів та свободи слова в Україні [7].

Отже, оновлене законодавство ліквідувало цілий ряд проблемних моментів, так як деякі норми вже не відповідали журналістським реаліям та потребували корегування. Сподіваємось, що створення Ради з питань захисту професійної діяльності журналістів та свободи слова, та застосування нових положень КК України (включно з використанням нової примітки в аспекті визначення та кваліфікації журналістської діяльності та статусу журналіста в рамках проведення досудового слідства) стануть лакмусовим папірцем для надання оцінки успішності цієї частини медіареформи в Україні та посилять гарантії законної професійної діяльності журналістів.

Література:

1. Барометр свободи слова за березень 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://imi.org.ua/barametr/53004-barometr-svobodi-slova-za-berezen-2016-roku.html>
2. Барометр свободи слова за грудень 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://imi.org.ua/barametr/47236-barometr-svobodi-slova-za-gruden-2014-roku.html>
3. Барометр свободи слова за грудень 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://imi.org.ua/barametr/51833-barometr-svobodi-slova-za-gruden-2015-roku.html>
4. Верховна Рада прийняла у другому читанні та в цілому Закон «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення захисту професійної діяльності журналістів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://komsvobslova.rada.gov.ua/komsvobslova/control/uk/publish/article?art_id=53671&cat_id=4473
5. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень – грудень 2014 року // Офіційний сайт Генеральної прокуратури України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112173&libid=100820&c=edit&c=fo#
6. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень – грудень 2015 року // Офіційний сайт Генеральної прокуратури України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112173&libid=100820&c=edit&c=fo#
7. Положення про Раду з питань захисту професійної діяльності журналістів та свободи слова: Указ Президента України від 23 лютого 2016 р. № 61/2016 // Офіційний вісник України. – 2016. – № 16. – Ст. 622.
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів від 14 травня 2015 р. № 421-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 29. – Ст. 264.
9. Стратегія розвитку законодавства України з питань свободи слова та діяльності ЗМІ відповідно до європейських стандартів: Схвалено на засіданні Комітету Верховної Ради України з питань свободи слова та інформаційної політики 27 січня 2016 р. – 27 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://komsvobslova.rada.gov.ua/komsvobslova/control/>